

УДК 12.26.07

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-40>**Надія ЛУКАФЕЙНИК,**
orcid.org/0009-0008-1876-2886

викладач кафедри дизайну

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) voloshinanart@gmail.com**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ-ДИЗАЙНЕРІВ
ЗАСОБАМИ ВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА. ПОЛТАВСЬКИЙ РОЗПИС**

У статті розглянуто та досліджено тенденції використання різних форм розпису, виявлено актуальну проблематику, що полягає у збереженні й передачі знань та навичок у створенні декоративних розписів задля збереження культурного надбання нації. Встановлено регіональний аспект українського декоративного розпису з урахуванням культурної спадщини та візуальної ідентичності місцевості. Описано візуальну ідентичність регіонального розпису на прикладі вирізняльних візуальних декоративно-прикладних творах, котрі притаманні для Полтавщини, як-от розписи по дереву та «миті» хати. Виявлено унікальні традиції, символи та мотиви, які відтворюють до нині й інтерпретують митці у своїх роботах. Розглянуто естетику і стиль розписів, простежено особливості впливу місцевого колориту на вибір кольорів, форм, орнаментів та композицій. Описано становлення усвідомлення декоративного мистецтва як особливої сфери художньої діяльності. Обґрунтовано унікальність полтавського декоративного розпису на прикладі робіт сучасних місцевих майстрів. Визначено важливість аспекту відродження регіональних особливостей полтавського розпису, однак формування творчого потенціалу студентів-дизайнерів засобами візуального мистецтва досі не досконально розроблений. Описано етап формування творчого потенціалу майбутнього дизайнера, котрий починається ще задовго до навчання у вищому навчальному закладі. Наведено мету полтавських майстрів, яка полягає у навчанні інших людей прийомам і головним елементам полтавського розпису, донесенні знання про орнаментальну композицію, розвивати естетичний смак і показати мистецтво й історію рідного краю. Виявлено, що сучасна інтерпретація полтавського розпису розвивається різноманітними шляхами, що є надзвичайно важливим для збереження минулого і створення майбутнього, яке лежить на плечах майбутніх дизайнерів.

Ключові слова: розпис, полтавський розпис, дизайн, декоративно-прикладне мистецтво, творчість.

Nadiia LUKAFEINYK,
orcid.org/0009-0008-1876-2886

Lecturer at the Design Department

Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) voloshinanart@gmail.com**DEVELOPING THE CREATIVE POTENTIAL OF DESIGN STUDENTS
THROUGH VISUAL ARTS: THE POLTAVA PAINTING PERSPECTIVE**

The article examines and investigates trends in the use of various forms of painting, identifying the current issues related to the preservation and transmission of knowledge and skills in creating decorative paintings to preserve the cultural heritage of the nation. The regional aspect of Ukrainian decorative painting is established, considering the cultural heritage and visual identity of the area. The visual identity of regional painting is described through distinctive visual and applied arts works typical for Poltava, such as wood painting and house decorations («myty khaty»). Unique traditions, symbols, and motifs that are still recreated and interpreted by artists in their works have been identified. The aesthetics and style of paintings are examined, highlighting the influence of local color on the choice of colors, forms, ornaments, and compositions. The recognition of decorative art as a special field of artistic activity is described. The uniqueness of Poltava decorative painting is substantiated using examples of contemporary local masters' works. The importance of reviving regional features of Poltava painting is highlighted, although the aspect of forming the creative potential of design students through visual arts is still not fully developed. The stage of forming the creative potential of future designers, which begins long before higher education, is described. The goal of Poltava masters, which involves teaching others the techniques and main elements of Poltava painting, conveying knowledge about ornamental composition, developing aesthetic taste, and showcasing the art and history of their native land, is presented. It is found that the modern interpretation of Poltava painting develops in various ways, which is extremely important for preserving the past and creating the future, entrusted to future designers.

Key words: Painting, Poltava painting, design, decorative and applied arts, creativity.

Постановка проблеми. Кожен регіон України є неповторним, має свою історію, автентичні особливості та культурні традиції. У свою чергу мистецтво є провідною ниткою для формування національної свідомості. Фахова професійна підготовка студентів-дизайнерів стає важливим чинником культурного та духовного розвитку країни.

Протягом всієї історії розвитку культури кожна особистість в міру своїх можливостей прагнула прикрасити своє життя, зробити гарним і зручним всі предмети, які її оточують: житло, меблі, посуд, одяг, засоби виробництва. Люди завжди прагнули до поєднання раціонального і естетичного досконалого (Луцан, 2009: 85).

Нині важливо зберегти унікальні традиції українського декоративного розпису, особливо полтавського, який є невід'ємною ланкою національної культурної спадщини, оскільки існує загроза втрати цих традицій через їх виривання з традиційного контексту етнокультури.

Однією з основних проблем є недостатня розробленість аспектів формування творчого потенціалу студентів-дизайнерів засобами візуального мистецтва. Існує не аби яка потреба в інтеграції традиційного декоративного мистецтва в навчальний процес, щоб студенти могли черпати натхнення та знання з культурної спадщини, зокрема полтавського розпису. Зміни в методах художньої діяльності та впровадження сучасних технологій у дизайн потребують адаптації традиційних технік та знань до нових умов, зберігаючи при цьому автентичність та культурну значимість.

Аналіз досліджень. У 20–30-ті роки ХХ ст. на теренах України активізувалось збирання етнографічних матеріалів, задля спроб вивчення змін у культурі й побуті всіх верств місцевого населення, що прослідковується у тогочасному виданні етнографічних журналів (Налуко, 1993: 288). На початку ХХ ст. у галузі українського народознавства в цій царині плідно здійснювали дослідження такі науковці, як Д. Багалій, О. Левицький, Д. Яворницький. Важливу роль у галузі української етнографії відіграли монографічні альбоми 1950-х рр. А. Стативи і фундаментальні дослідження 1960–1970-х рр. Б. Бутник-Сіверського та Н. Глухенької (Петриківка, 2004: 18). В. Ілли, В. Прядки, О. Теліженка, В. Василенка, Ю. Лащука та О. Найдена присвячували праці важливості функціонування народного мистецтва в побуті українців. Нині ж розвідки цій царині здійснюють такі науковці, як О. Вакуленко, Т. Вакуленко, О. Миронович, О. Скрипка та С. Ярич (Мохрієва, 2010: 79).

Мета статті – дослідити аспекти полтавського розпису й визначити становище формування творчого потенціалу студентів-дизайнерів засобами візуального мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Розвиток українського народного мистецтва проходить у двох напрямках: художні промисли та індивідуальна творчість майстрів. Для підвищення їхнього професіоналізму й посилення культурного рівня в нашій країні було створено училища прикладного мистецтва, де активно здійснюється допомога в створенні тематичних спілок, щороку влаштовуються численні виставки та фестивалі. Між іншим, популяризацією цієї діяльності постійно опікується Музей народної архітектури і побуту України (Плазовська, 2013: 46).

Особливість будь-якого дизайну полягає в тому, що кожна річ розглядається не тільки з точки зору користі, надійності й краси, а й функціональних характеристик. У свою чергу твори декоративно-прикладного мистецтва мають безпосередньо на меті слугувати не тільки естетичним декором, а й виконувати певну роль у вжитку. Створюючи нову річ, дизайнер надає їй форму, органічно поєднує колір і матеріал залежно від призначення виробу. Тільки завдяки знанням історичних цінностей цивілізованого світу, при їх досконалому вивченні й аналізі можливе подальше вдосконалення творів світового рівня (Луцан, 2009: 87).

Народна творчість в достатньо простих формах виявляє ідею гармонії навколишнього світу, використовуючи для цього відношення тону та кольору. Використання засобів вираження у декоративному мистецтві має низку регіональних відмінностей, що доводить певну залежність народного розуміння «прекрасного» від середовища, в якому перебувають автори, тобто простежується прямий зв'язок з природою. Як приклад – різниця в орнаментальній пластиці та колориті скринь Чернігівщини, Полтавщини, Дніпропетровщини (Мохрієва, 2003: 14).

При розгляданні декоративно-прикладної творчості неможливо не охоплювати регіональний аспект. У царині художнього розпису має велике значення місцина, де виріб було створено й декоровано. Це можемо аргументувати з кількох векторів, насамперед розглядаючи культурну спадщину та візуальну ідентичність місцевості. Різні регіони мають свої унікальні традиції, символи та мотиви, що відтворюють митці у власних творах, передаючи вирізняльні особливості. Також декоративний розпис є невід'ємною частиною культурної спадщини, адже він допомагає зберегти і передати цінності певного регіону наступним

поколінням. Розглядаючи естетику і стиль, простежуємо особливості впливу місцевого колориту на вибір кольорів, форм, орнаментів та композицій. Регіональний аспект допомагає не лише збагатити художній декоративний розпис відповідно до унікальних традицій певної місцевості, а зберегти культурний код, надати виробу впізнаваний характерний стиль.

Одним із яскравих проявів автентичних засобів образотворення є мальовані вироби з дерева, що мали широке коло вжитку аж до середини ХХ ст., та й до нині такі екземпляри трапляються у побуті. Вони мають певні особливості в залежності від регіону створення, однак загально представляють собою візерунки на дереві будь-якої форми. На жаль, з плином часу до нас не дійшли найдавніші декоровані дерев'яні вироби, адже матеріали, з яких їх було виготовлено, не тривалі у зберіганні й швидко втрачають як свої естетичні, так і функціональні характеристики. Проте варто зазначити, що збереглися окремі зразки розписів на дереві, що, не зважаючи на зміну стилів і появу ілюзорності в орнаментах, вистояли, збагатилися, і тепер втілюють справді «високий стиль» (Ілля, 1993: 31).

Полтавщина – беззаперечно творчий край. Побутовання розписаних виробів, зокрема дерев'яних, відповідає території давньої землеробської культури в Україні і найчастіше трапляється в центральній її частині, що особливо яскраво втілюється у проявленні стилістичних та колористичних різноманіт'я на історичній Полтавщині (Мохрієва, 2021: 78).

Типологія дерев'яних виробів, декорованих розписом, на Полтавщині охоплювала всі сфери людського побутування. Розписом оздоблювалися архітектурні деталі, як-от сволоки, наличники до дверей та вікон, двері, віконниці, лутки, стіни та стелі «митих» хат. «Миті» хати – це вид традиційного українського житлового будівництва, що робилися «у зруб» з дерева, у середині гладко вистругані, не білені, прикрашені розписами. Така хата до вікон найчастіше була з дубу, а вище – з липи, тополі, верби, клена, вільхи, сосни. Найбільш приємне враження справляла хата з клена, оскільки всередині вона була настільки білою, мов вимазана крейдою або білою глиною, її стіни розмальовувалися олійними фарбами подібно до того, як це роблять у церкві (Щербаківський, 1995: 114). Велику кількість відомостей про розписані хати можна зустріти з-поміж описів у художній літературі, так у творі М. Гоголя «Ніч перед Різдом» є згадка хати коваля Вакули (Українські народні пісні, 1978: 148). М. Гоголь

творив на Полтавщині, тому не дивно, що саме в його доробку неодноразово зустрічаємо детальний яскравий опис рідкісного явища розпису хат.

Полтавські розписи ХVIII–ХХ ст. дуже різноманітні за стилем, вони вібрали всю красу навколишньої природи, у візрях цього напрямку переважає мотив зображення рослинного світу. Через руйнівну дію часу не збереглися найдавніші оздоблені дерев'яні вироби, та завдяки сталості традиційної культури до нашого століття дійшли мальовані та дерев'яні зразки орнаментів, основи яких закладалися в давнину (Сапура, 2015: 109).

Між дизайном і прикладним мистецтвом існує взаємозв'язок. Вони тотожно спрямовані на створення естетичного предметного середовища. Для творів дизайну і декоративно-прикладного мистецтва характерні користь, міцність і краса. Масовість виробів вважають ознакою об'єктів дизайну, в той час коли унікальну творчість художника відносять тільки до декоративно-прикладного мистецтва. Однак це твердження не завжди правильне. Будь-який предмет прикладного мистецтва також може масово тиражуватися, а в свою чергу твір дизайну може бути унікальним. Тому таку ознаку, як масовість можна вважати суттєвою, проте не обов'язковою виключно ознакою твору дизайну (Луцан, 2009: 88).

Нині з'явилися нові аспекти діяльності художників та майстрів – професіоналів у галузі дизайну, реклами, комп'ютерного, переважно фото і графічного мистецтва. Однак важливо, щоби в цих новітніх віхах було виразно відчутне ехо національного мистецтва українського народу, були збережені та розвинені на майбуття його життєдайні генетичні основи (Захарчук-Чугай, Антонович, 2012: 24).

Саме на початку ХХ ст. відбувається усвідомлення галузі декоративного мистецтва як особливої сфери художньої діяльності, що підпорядкована своїм закономірностям і має свої засоби емоційного впливу, з'являються професіональні митці декоративного мистецтва, складається його естетика та критика (Кара-Васильєва, Чугусова, 2005: 15).

Проте не тільки емоції та почуття повинні керувати творчим процесом дизайнера. Мають враховуватись знання об'єктивних принципів і закономірності формування композиції на логічній основі. Якщо б цього не було, то і сам творчий процес був би не керований, не можливо було б оцінити художній виріб. Знання цих факторів не обмежують самої творчості, а навпаки, роблять її більш цілеспрямованою, звільняють дизайнера від зайвих пошуків, випадкових помилок, роблять

творчість більш пізною, більш вільною (Луцан, 2009: 90)

Майстри вчаться у природи. Вони відчули, осмислили і втілили у своїх творах кожний по своєму ту довершену естетичну гармонію, що ніколи не порушується в природі. Підхід до природи, до «натури» у кожного творця глибоко індивідуальний (Мохірева, 2003: 50).

З-поміж декоративних розписів особливої уваги вартий полтавський розпис, який має свої унікальні засоби виразності, а також винятковий напрям. Л. Орел, вивчаючи внутрішнє декоративне оформлення хат в селах на території сучасної Полтавської області, зазначає, що орнамент легко поєднується з предметами декоративними і з предметами практичного вжитку.

Хоча вони різні, полтавський розпис плутають із петриківським. Схожі композиційні схеми, мотиви, образні засоби спонукають до думки, що відмінності – лиш особливість регіону. (рис. 1, 2).

Традиції розпису передаються безпосередньо від майстра до учня. Але є ряд імітацій, тому виникла проблема культурної своєрідності. Цією проблематикою вже багато років займається Ю. Мохірева, яка є членкинею Національної спілки художників України, і Л. Орел (рис. 3), яка є членкинею ПОО НСМНМУ, а також Т. Пилипенко, майстриня народної та авторської ляльки, членкиня ПОО НСМНМУ. Слід виділити творчість Н. Беркути, званої дослідниці полтавського розпису (рис. 4). Неймовірні роботи створює С. Колодзяна (рис. 5). Ефектні твори мистецтва презентує Г. Матвієнко. (рис. 6, 7). Безліч майстеркласів з розпису проводить Є. Пілюгін, заслужений майстер народної творчості України, член Національної спілки художників України та Національної спілки майстрів народного мистецтва України. Очолює Полтавський обласний осередок НСМНМУ.

Чимало наукових робіт присвячено відродженню регіональних особливостей полтавського

Рис. 1. Полтавський розпис (автор Ю. Мохірева)

Рис. 2. Петриківський розпис (автор Т. Гарькава)

Рис. 3. Розпис (автор Л. Орел)

Рис. 4. Розпис (автор Н. Беркута)

Рис. 5. Розпис (автор С. Колодяжна)

Рис. 6, 7. Розписи (автор Г. Матвієнко)

декоративного розпису. Мистецтвознавці зазначають унікальну технологію малювання, проте аспект формування творчого потенціалу студентів-дизайнерів засобами візуального мистецтва досі залишається досконально не розробленим.

На жаль, вирвані з традиційного контексту етнокультури художньо-образні засоби декоративно-ужиткового мистецтва втрачають свою значимість і лише створюють ілюзію приналежності до культури. Проте полтавський орнамент можна використовувати в сучасному мистецтві, наприклад в книжках, листівках, тощо. Він є універсальним та має своє символічне значення.

За технікою, полтавські розписи мають схожість з малюванням на глиняних виробах Трипілья. Порівнявши орнаментальні схеми трипільської мальованої кераміки та розписів дерев'яних побутових виробів XVIII- початку XX ст., можемо спостерігати багато спільного. По-перше, елементом, що часто зустрічається на трипільських узо-

рах, є солярний знак – втілення Сонця. Найбільш розповсюдженим елементом давніх полтавських розписів є «яблуко» – червоний круг з різними варіантами внутрішнього заповнення.

Пізніше уособленням Сонця в полтавських розписах, поруч з «яблуком», стали «квітка» та синтезований елемент «яблуко» – «квітка» (рис. 8).

По-друге, одним з найуживаніших мотивів на полтавських дерев'яних мальованих виробах є «бігунці» та «бордюри», подібні до трипільських спіралей, та полтавські «віночки» – переосмислені трипільські «сварги». Тобто, можна простежити розвиток малярського мистецтва в Україні від початку зародження культури на території нашої держави і до сьогодення (Сапура, 2015: 109).

Щодо образності в дизайні, то виразність форми виробу відноситься до його змісту обов'язково в емоційному плані. У цьому випадку йдеться про емоційно-естетичну оцінку світлі відповідних суспільно-естетичних ідеалів. Дизайнер повинен чітко та максимально повно сформулювати завдання виробу. Образність характеризується також авторським баченням, поясненням поставленого естетичного завдання до твору (Луцан, 2009: 91)

Висновки. Отже, формування творчого потенціалу майбутнього дизайнера відбувається задовго до навчання у ВНЗ. В останні роки інтерес до відродження полтавського розпису зростає. Видаються календарі, проводяться майстер – класи, організуються виставки.

Здобувач вищої освіти повинен бути обізнаним з візуальним мистецтвом своєї країни, мати уявлення, що одних мазків пензлем замало, має бути внутрішнє наповнення. Встановивши закономірності тенденції розвитку та принципи використання художньо-образних засобів полтавського

Рис. 8. Розпис (автор Н. Сташкевич)

розпису в реаліях нашого часу, можна констатувати, що культурні цінності мають виключно суспільне значення. Приміром, однією з тенденцій є спроби стилізації та формалізації розпису, які використовуються в дизайні. Насамперед, творчий потенціал студентів-дизайнерів формується засобами візуального мистецтва. Використовуючи елементи розпису, необхідно розуміти сутність сучасного етнодизайну і дотримуватись традицій.

Метою полтавських майстрів є навчити інших людей прийомам і головним елементам полтав-

ського розпису, донести знання про орнаментальну композицію зображувальних форм, розвинути естетичний смак, а також показати мистецтво й історію рідного краю.

Новітня інтерпретація полтавського розпису розвивається різноманітними шляхами. Масштабне завдання лежить на майстрах і майстринях, щоб традиція розпису передавалась і розвивалася. Дуже важливо зберегти своє минуле, щоб сміливо створювати майбутнє, що лежить на плечах майбутніх дизайнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захарчук-Чугай Р., Антонович Є. Українське народне декоративне мистецтво. Київ : Знання, 2012. 342 с.
2. Ілля. В. В річці Високого стилю чи поза ним. Основа, 1993. 31 с.
3. Кара-Васильєва Т., Чугусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю». Київ : Либідь, 2005. 280 с.
4. Луцян Н. Декоративно – прикладне мистецтво та основи дизайну: навч. посібник. Київ : Слово, 2009. 172 с.
5. Мохірева Ю. Методика оволодіння базовими елементами полтавського художнього розпису. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2006. № 11. С. 455.
6. Мохірева Ю. Навчання студентів використанню традиційних складових полтавського художнього розпису в етнодизайні. *Молодь і ринок*. 2010. № 11. С. 78–83.
7. Мохірева Ю. Цей мальований світ: навч. посібник. Полтава-Київ : Афіша, 2003. 14 с.
8. Налуко В. І. Культура і побут населення України : навч. посібник. Київ : Либідь, 1993. 18 с.
9. Петриківка: Альбом репродукцій. Дніпро : Дніпрокнига, 2004. 216 с.
10. Плазовська Л. Декоративне мистецтво в практиці вчителя образотворчих дисциплін: навч. посібник. Київ : Кондор, 2013. 258 с.
11. Сапура О. Народні художні промисли України. Київ : ПП «Агенство розповсюдж. друку», 2015. 256 с.
12. Українські народні пісні в записках Осипа Тарафедора Борянських. Київ : Наук. думка, 1978. 148 с.
13. Щербаківський В. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. Київ : Либідь, 1995. 114 с.

REFERENCES

1. Zakharchuk–Chuhai, R., & Antonovych, Ye. (2012). *Ukrainske narodne dekoratyvne mystetstvo* [Ukrainian folk decorative art]. Kyiv. Znannia – Kyiv: Knowledge. [in Ukrainian].
2. Illia, V. (1993). *In the river of High style or outside it* [In the river of High style or outside it]. Kyiv: Osnova – Kyiv: Basis. [in Ukrainian].
3. Kara-Vasylijeva, T., & Chuhusova, Z. (2005). *Dekoratyvne mystetstvo Ukrainy XX stolittia. U poshukakh «velykoho stiliu»* [Decorative art of Ukraine of the 20th century. In search of «big style»]. Kyiv : Lybid – Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
4. Lutsian, N. (2009). *Dekoratyvno – prykladne mystetstvo ta osnovy dyzainu: navch. Posibnyk* [Decorative – applied art and the basics of design: teaching. manual]. Kyiv : Slovo. – Kyiv : Word. [in Ukrainian].
5. Mokhireva, Yu. (2006). *Metodyka ovobodinnia bazovymy elementamy poltavskoho khudozhnoho rozplysu* [Methodology of mastering the basic elements of Poltava artistic painting]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. [in Ukrainian].
6. Mokhireva, Yu. (2010). *Navchannia studentiv vykorystanniu tradytsiinykh skladovykh poltavskoho khudozhnoho rozplysu v etnodyzaini* [Teaching students to use traditional components of Poltava artistic painting in ethnodesign]. *Molod i rynok – Youth and the market*. [in Ukrainian].
7. Mokhireva, Yu. (2003). *Tsei malovanyi svit: navch. Posibnyk* [This painted world: teaching. manual]. Poltava-Kyiv : Afisha – Poltava-Kyiv : Poster. [in Ukrainian].
8. Naluko, V. I. (1993). *Kultura i pobut naseleння Ukrainy : navch. Posibnyk* [Culture and life of the population of Ukraine: academic. manual]. Kyiv : Lybid – Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
9. *Petrykivka: Albom reproduktcii*. (2004) [Petrykivka: Album of reproductions]. Dnipro : Dniroknynha – Dnipro : Dnirobook. [in Ukrainian].
10. Plazovska, L. (2013). *Dekoratyvne mystetstvo v praktytsi vchytelia obrazotvorchykh dystsyplin: navch. Posibnyk* [Decorative art in the practice of a teacher of visual arts: teaching. manual]. Kyiv : Kondor – Kyiv : Condor. [in Ukrainian].
11. Sapura, O. (2015). *Narodni khudozhni promysly Ukrainy* [Folk artistic crafts of Ukraine. Kyiv]. Kyiv : PP «Ahenstvo rozpovsiudzhennia druku». – Kyiv : PE «Distribution Agency. Print». [in Ukrainian].
12. *Ukrainski narodni pisni v zapyskakh Osypa Tarafedora Boryanskykh*. (1978). [Ukrainian folk songs in the notes of Osip Tarafedor Boryanskyi]. Kyiv : Naukova dumka. – Kyiv: Scientific Thought. [in Ukrainian].
13. Shcherbakivskiy, V. (1995). *Ukrainske mystetstvo: Vybrani neopublikovani pratsi* [Art: Selected Unpublished Works]. Kyiv : Lybid – Kyiv : Lybid. [in Ukrainian].